

Bożena Marzec

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

ks. Michał Borda

Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy w Krakowie

Rola praktyk studenckich w kształceniu nauczycieli

Wprowadzenie

9 czerwca 2018 roku papież Franciszek spotkał się w Watykanie z 500 dziećmi ze szkół podstawowych z peryferyjnych dzielnic kilku włoskich miast. Była to szósta edycja inicjatywy pod hasłem „Pociąg Dzieci”, z którą wystąpiła Papieska Rada Kultury we współpracy z dyrekcją włoskich kolei. Pociągiem, który wjechał na stację kolejową na terenie Stolicy Apostolskiej, przyjechały między innymi dzieci z rejonu Mediolanu i Gallarate na północy oraz z okolic Rzymu. W specjalnym przemówieniu papież poprosił dzieci, by nie zapomniały nigdy swoich pierwszych nauczycieli, a przez to swojej szkoły (Deon, 2018). Pozwoli to, w ocenie Franciszka, zachować w życiu korzenie, by wydawać kwiaty i owoce. Bez wątplenia odpowiednie przygotowanie nauczycieli do zawodu sprzyjać będzie zapamiętywaniu ich przez uczniów. Nauczyciel podejmujący z pasją zadania dydaktyczne, opiekuńcze i wychowawcze może się stać dla wychowanka autorytetem, dzięki któremu będzie budował dojrzałe wybory i podejmował słuszne decyzje. Na przygotowanie takich nauczycieli ogromny wpływ mają odbywane w czasie studiów praktyki pedagogiczne.

Artykuł stanowi przegląd przepisów prawa dotyczących standardów kształcenia nauczycieli, w tym rozporządzeń w sprawie wymaganych kwalifikacji. Autorzy podejmują również problematykę kompetencji, jakie powinien mieć adept zawodu nauczycielskiego, by sprostać wymaganiom pracodawcy. Bez wątplenia ogromne znaczenie w toku studiów odgrywają praktyki studenckie. Pełniąc funkcję pełnomocników rektorów ds. praktyk studenckich, autorzy bezpośrednio stykają się zarówno ze studentami dzielącymi się swoimi spostrzeżeniami, jak i pracodawcami – dyrektorami szkół oraz nauczycielami, którzy wypowiadają się na temat przygotowania studentów do wykonywania zawodu. Wszystkie te czynniki stały się pretekstem do napisania niniejszego artykułu.

Od nauczyciela wymaga się zdobycia odpowiednich kwalifikacji i kompetencji. Kwalifikacje zawodowe definiowane są jako „zakres i jakość przygotowania niezbędnego do wy-

konywania jakiegoś zawodu” (Okoń, 1992, s. 106). Kompetencje z kolei rozumiane są jako wyuczone postawy lub naturalne zdolności istniejące jako umiejętności konfrontowania się, aktywnej walki czy radzenia sobie z problemami żywymi poprzez wykorzystanie sprawności poznawczych i społecznych (Dudzikowa, 1994, s. 109–212).

Już w artykule Witolda Komara (1989, s. 24) czytamy:

Nowe oczekiwania formułowane pod adresem nauczyciela sytuują go w roli osoby wspomagającej rozwój wychowanka, pomagającej dziecku otworzyć się na wartości humanistyczne, ogólnoludzkie, ponadczasowe i ponadustrojowe. Konieczne jest odchodzenie od funkcji opiekuna, przekaziciela i egzektora wiedzy w kierunku dialogu, tworzenia wspólnotowych więzi, pełnienia roli animatora, doradcy, terapeuty, artysty w dziele edukacji.

Głównym zadaniem nauczyciela nie jest poszukiwanie najskuteczniejszych sposobów zmierzających do realizacji powszechnie obowiązującego ideału wychowania. Jego aktywność powinna być przede wszystkim skierowana na tworzenie warunków wspomagających szanse rozwojowe małego dziecka. Dzieje się to przez odpowiednie zorganizowanie materialnego środowiska działania dziecka oraz oferowanie zadań, szczególnie otwartych, których wybór i realizacja sprzyjają nabywaniu przez dziecko kompetencji podmiotowych. Ważne miejsce w repertuarze zachowań nauczyciela pełnią sytuacje, które stanowią okazje do współdziałania, włączania się w linię działania partnera, zarówno nauczyciela, jak i dziecka (Szempruch, 2001).

Na kwalifikacje zawodowo-pedagogiczne nauczyciela składają się wiedza i umiejętności pedagogiczne przejawiające się w wypełnianiu trzech podstawowych funkcji: dydaktycznej, opiekuńczej i wychowawczej związanych z konkretną specjalizacją zawodową (Pienkiewicz, Jakubowicz-Bryx, 2004, s. 31). Mirosława Nowak-Dziemianowicz (2001, s. 9), odnosząc się do wiedzy profesjonalnej, zwróciła uwagę na aspekty kulturowe, antropologiczne, socjologiczne, mające pomagać nauczycielowi w rozumieniu rzeczywistości, w której funkcjonuje: „Wiedza o sobie i relacjach ja – świat ma wspierać jego działalność edukacyjną. Kształtuje ona jego nastawienie na innych uczestników praktyki edukacyjnej oraz pozwala na interpretację rzeczywistości i własnego doświadczenia, kreuje jego orientację wychowawczą w określonym nurcie”.

Kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela określały kolejne rozporządzenia (łącznie ze zmianami) wydawane przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Obecnie obowiązuje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 roku, wydane na podstawie Ustawy Karta Nauczyciela (1982, art. 9, ust. 2).

Rozporządzenie określa szczegółowe kwalifikacje wymagane od nauczycieli, w szczególności poziom wykształcenia i jego zakres w odniesieniu do poszczególnych typów szkół i rodzajów placówek. Zgodnie z brzmieniem § 2 pkt. 2 przez przygotowanie pedagogiczne należy rozumieć nabycie wiedzy i umiejętności z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki szczegółowej, nauczanych w wymiarze nie mniejszym niż 270 godzin, w powiązaniu z kierunkiem (specjalnością) kształcenia oraz pozytywnie ocenioną praktyką pedagogiczną – w wymiarze nie mniejszym niż 150 godzin. W przypadku nauczycieli praktycznej

nauki zawodu niezbędny wymiar zajęć z zakresu przygotowania pedagogicznego wynosi nie mniej niż 150 godzin. O przygotowaniu pedagogicznym świadczy dyplom ukończenia studiów lub inny dokument wydany przez uczelnię, dyplom ukończenia zakładu kształcenia nauczycieli lub świadectwo ukończenia kursu kwalifikacyjnego.

Kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela ma osoba, która ukończyła:

- studia drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie na kierunku (specjalności) zgodnym z nauczaniem przedmiotem lub prowadzonymi zajęciami oraz ma przygotowanie pedagogiczne,
- studia drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie na kierunku, którego efekty kształcenia, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 9c ustawy z dnia 27 lipca 2005 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym, w zakresie wiedzy i umiejętności obejmują treści nauczanego przedmiotu lub prowadzonych zajęć, wskazane zostały w podstawie programowej dla tego przedmiotu na odpowiednim etapie edukacyjnym, oraz posiada przygotowanie pedagogiczne,
- studia drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie na kierunku (specjalności) innym niż wymieniony w pkt. 1 oraz 2 i studia podyplomowe w zakresie nauczanego przedmiotu lub prowadzonych zajęć oraz ma przygotowanie pedagogiczne.

Obowiązujące rozporządzenie uporządkowało przepisy w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli. Aby rozpocząć pracę w przedszkolu lub w szkole podstawowej, nauczyciel musi mieć co najmniej wykształcenie wyższe zawodowe, natomiast chcąc podjąć pracę w szkole ponadpodstawowej, nauczyciel musi się legitymować wykształceniem wyższym magisterskim (Marzec, 2017, s. 134–140).

Regulacje i trendy społeczne w sprawie wykształcenia pracowników pedagogicznych

Komitet Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk opracował standardy kompetencji zawodowych nauczycieli współczesnej polskiej szkoły. Wyszczególniono pięć grup kompetencji nauczycielskich.

I. Kompetencje pragmatyczne charakteryzują się skutecznością nauczyciela w planowaniu, organizowaniu, kontroli i ocenie procesów edukacyjnych. Nauczyciel umie:

- opracować ogólną koncepcję pracy z klasą i pojedynczym uczniem oraz współpracy z rodzicami,
- rozpoznawać właściwy stan wiedzy ucznia oraz określić czynnik organizujący poznanie nowych wiadomości,
- zoperacjonalizować ogólne cele kształcenia i wychowania oraz zaprogramować treści kształcenia dla ich osiągnięcia,

- posłużyć się podstawowymi elementami warsztatu dydaktycznego (w tym: metodami, formami organizacyjnymi nauczania i pracy uczniów na lekcji, dobierając je odpowiednio do realizacji celów i warunków kształcenia),
- wywołać i podtrzymać pozytywną motywację uczniów do rozwoju,
- opracować i posłużyć się różnymi metodami, formami, środkami poznawania, kontroli, analizy i oceny osiągnięć ucznia,
- zinterpretować i ocenić osiągnięcia uczniów na tle ich indywidualnych możliwości,
- ustalić przyczyny niepowodzeń pedagogicznych i zaproponować formy ich likwidacji,
- rozpoznać typowe formy zaburzeń rozwoju i skierować ucznia po odpowiednią formę pomocy,
- dokonać oceny skuteczności własnej pracy i zaproponować jej korektę,
- zaplanować własną koncepcję doskonalenia i samokształcenia zawodowego.

II. Kompetencje współdziałania charakteryzują się skutecznością zachowań prospołecznych i sprawnością działań integracyjnych nauczyciela. Nauczyciel przejawia je, gdy:

- rozumie związki między postawą zawodową i własną charakterystyką osobowościową, preferowanym przez siebie stylem interakcyjnym a procesami społecznymi w klasie,
- preferuje reguły odpowiedzialności nad normami posłuszeństwa w kontaktach międzyludzkich i umie działać zgodnie z tą preferencją,
- potrafi rozwiązywać sytuacje konfliktowe przez negocjowanie i kompromis,
- wyzwala i spożytkowuje inicjatywę wychowania, doceniając jego możliwości podmiotowe i ukierunkowuje je na uczenie się we współpracy,
- nawiązuje i umie podtrzymać kontakt z wychowankiem, stosując różne techniki,
- opracowuje i wdraża autorską koncepcję kształcenia integracyjnego,
- potrafi kształtować postawy społeczne swoich uczniów.

III. Kompetencje komunikacyjne wyrażają się skutecznością zachowań językowych w sytuacjach edukacyjnych. Nauczyciel:

- ma wiedzę o komunikowaniu interpersonalnym,
- umie słuchać wychowanków i empatycznie rozumie intencję i treści ich wypowiedzi,
- potrafi myśleć dialogicznie i rozwijać tę zdolność u swych wychowanków,
- umie wykorzystać rozmaite techniki dyskusyjne oraz język niewerbalny w porozumiewaniu edukacyjnym,
- komunikuje ucznia i uczy innych tej sztuki,
- akceptuje różnicowanie kodu językowego swych wychowanków i wykorzystuje dla rozwoju dziecka,
- wzbudza wrażliwość językową wychowanków, osłaniając wartości dziedzictwa kulturowego i funkcje języka jako narzędzia myślenia i porozumiewania,
- dostosowuje styl kierowania pracą uczniów do stopnia ich rozwoju i dojrzałości,
- doskonali poprawność, czytelność i prostolinijność własnych zachowań językowych (etyka mowy).

IV. Kompetencje kreatywne charakteryzują się innowacyjnością i niestandardowością działań. Nauczyciel umie:

- uzasadnić preferencje czynności na rzecz stymulowania procesów rozwojowych ucznia (rozwój zainteresowań, umiejętności uczenia się) nad czynnościami nauczania, działać z tą preferencją,
- wyzwalać kreatywność zachowań i samodzielność myślenia w procesach edukacyjnych,
- posłużyć się technikami badawczymi w rozpatrywaniu zjawisk pedagogicznych i tworzeniu wiedzy podmiotowej,
- myśleć krytycznie i stymulować rozwój tego rodzaju myślenia u uczniów,
- posłużyć się technikami twórczego rozwiązywania problemów.

V. Kompetencje informatyczno-medialne polegają na sprawnym korzystaniu z nowoczesnych źródeł informacji. Nauczyciel opanował:

- język obcy, „język komputera”,
- technologię informatyczną do wspomagania własnych i uczniowskich procesów uczenia się (np. umie korzystać z bazy danych, Internetu, poczty elektronicznej),
- tworzenie własnych programów edukacyjnych i udostępnianie je w sieci.

Ówczesny minister edukacji narodowej i sportu, bazując na powyższym opracowaniu, w Rozporządzeniu z dnia 23 września 2003 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli, określił kompetencje, które nauczyciel musi nabyć w toku studiów wyższych zawodowych, wyższych magisterskich oraz podyplomowych. W myśl tego rozporządzenia nauczyciele winni charakteryzować się kompetencjami dydaktycznymi, wychowawczo-społecznymi, kreatywnymi, prakseologicznymi, komunikacyjnymi i informatyczno-medialnymi. Zgodnie z cytowanym rozporządzeniem przygotowanie do zawodu nauczyciela obejmowało: kształcenie kierunkowe, kształcenie nauczycielskie oraz praktyki pedagogiczne. W toku studiów wyższych zawodowych i studiów magisterskich uczelnie miały przeznaczyć 330 godzin na kształcenie pedagogiczne. Studia podyplomowe miały trwać trzy semestry i obejmować 350 godzin, z czego 150 przeznaczano na praktyki pedagogiczne.

Kolejne Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku niewiele się różniło od poprzedniego. Należy przy tym zaznaczyć, że kształcenie nauczycieli, a co się z tym wiąże, określanie standardów ich kształcenia, nie leżało w gestii ministra właściwego ds. oświaty i wychowania. Dopiero w 2012 roku minister właściwy ds. nauki i szkolnictwa wyższego wydał stosowne regulacje w tym zakresie. Obecnie obowiązuje Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 roku.

Studenckie praktyki pedagogiczne

Aktualne rozporządzenie w sprawie standardów kształcenia przyszłych nauczycieli określa ogólne i szczegółowe efekty kształcenia. Cele szczegółowe podzielone zostały na wiedzę, umiejętności, kompetencje społeczne, język obcy, technologię informacyjną, emisję

głosu oraz bezpieczeństwo i higienę pracy, z zakresu których absolwent powinien posiadać wiedzę po zakończeniu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela.

Opisane są również proces i organizacja kształcenia w toku studiów, studiów podyplomowych oraz realizacja następujących modułów kształcenia, które zawierają opis aktywności podczas praktyk.

Moduł 1: Przygotowanie w zakresie merytorycznym do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć).

Moduł 2: Przygotowanie w zakresie psychologiczno-pedagogicznym do nauczania na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych. W trakcie praktyki następuje kształtowanie kompetencji opiekuńczo-wychowawczych przez:

- zapoznanie się ze specyfiką przedszkola, szkoły lub placówki, w której praktyka jest odbywana, w szczególności poznanie realizowanych przez nią zadań opiekuńczo-wychowawczych, sposobu funkcjonowania, organizacji pracy, pracowników, uczestników procesów pedagogicznych oraz prowadzonej dokumentacji,
- obserwowanie: zorganizowanej i podejmowanej spontanicznie aktywności formalnych i nieformalnych grup uczniów, aktywności poszczególnych uczniów, w tym uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, interakcji dorosły (nauczyciel, wychowawca) – dziecko oraz interakcji między dziećmi i młodzieżą (w tym samym i w różnym wieku), procesów komunikowania interpersonalnego i społecznego w grupach wychowawczych, ich prawidłowości i zakłóceń, czynności podejmowanych przez opiekuna praktyk oraz prowadzonych przez niego zajęć, sposobu integrowania przez opiekuna praktyk różnej działalności, w tym opiekuńczo-wychowawczej, dydaktycznej, pomocowej i terapeutycznej, dynamiki grupy, ról pełnionych przez uczestników grupy, zachowania i postaw dzieci i młodzieży, działań podejmowanych przez opiekuna praktyk na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa i zachowania dyscypliny w grupie,
- współdziałanie z opiekunem praktyk w: sprawowaniu opieki i nadzoru nad grupą oraz zapewnianiu bezpieczeństwa, podejmowaniu działań wychowawczych wynikających z zastanych sytuacji, prowadzeniu zorganizowanych zajęć wychowawczych, podejmowaniu działań na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- pełnienie roli opiekuna-wychowawcy, w szczególności: diagnozowanie dynamiki grupy oraz pozycji jednostek w grupie, poznawanie uczniów i wychowanków, ich sytuacji społecznej, potrzeb, zainteresowań i zdolności, a także określanie poziomu rozwoju oraz wstępne diagnozowanie dysfunkcji i zaburzeń, samodzielne prowadzenie działań opiekuńczo-wychowawczych wobec grupy i poszczególnych uczniów i wychowanków w grupie, sprawowanie opieki nad grupą w toku spontanicznej aktywności uczniów i wychowanków, organizację i prowadzenie zajęć wychowawczych (w tym zajęć integrujących grupę i działań profilaktycznych) na podstawie samodzielnie opracowywanych scenariuszy, animowanie aktywności grupy i współdziałania jej uczestników, organizowanie pracy uczniów i wychowanków w grupach zadaniowych, podejmowanie indywi-

dualnej pracy z uczniami i wychowankami (w tym uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi), podejmowanie działań wychowawczych o charakterze interwencyjnym w sytuacjach konfliktu, zagrożenia bezpieczeństwa, naruszania praw innych lub nieprzestrzegania ustalonych zasad, sprawowanie opieki nad uczniami i wychowankami poza terenem przedszkola, szkoły lub placówki,

- analizę i interpretację zaobserwowanych albo doświadczanych sytuacji i zdarzeń pedagogicznych, w tym: prowadzenie dokumentacji praktyki, konfrontowanie wiedzy teoretycznej z praktyką, ocenę własnego funkcjonowania w toku realizowania zadań opiekuńczych i wychowawczych (dostrzeganie swoich mocnych i słabych stron), ocenę przebiegu prowadzonych działań oraz realizacji zamierzonych celów, konsultacje z opiekunem praktyk w celu omawiania obserwowanych sytuacji i przeprowadzanych działań, omawianie zgromadzonych doświadczeń w grupie studentów (słuchaczy).

Zgodnie z rozporządzeniem na tę część praktyk przeznaczona jest minimum 30 godzin.

Moduł 3: Przygotowanie w zakresie dydaktycznym – dydaktyka przedmiotu (rodzaju zajęć) na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych. W trakcie praktyki następuje kształtowanie kompetencji dydaktycznych przez:

- zapoznanie się ze specyfiką szkoły lub placówki, w której praktyka jest odbywana, w szczególności poznanie realizowanych przez nią zadań dydaktycznych, sposobu funkcjonowania, organizacji pracy, pracowników, uczestników procesów pedagogicznych oraz prowadzonej dokumentacji,
- obserwowanie: czynności podejmowanych przez opiekuna praktyk w toku prowadzonych przez niego lekcji (zajęć) oraz aktywności uczniów, toku metodycznego lekcji (zajęć), stosowanych przez nauczyciela metod i form pracy oraz wykorzystywanych pomocy dydaktycznych, interakcji dorosły (nauczyciel, wychowawca) – dziecko oraz interakcji między dziećmi lub młodzieżą w toku lekcji (zajęć), procesów komunikowania interpersonalnego i społecznego w klasie, ich prawidłowości i zakłóceń, sposobów aktywizowania i dyscyplinowania uczniów oraz różnicowania poziomu aktywności poszczególnych uczniów, sposobu oceniania uczniów, sposobu zadawania i kontrolowania pracy domowej, dynamiki i klimatu społecznego klasy, ról pełnionych przez uczniów, zachowania i postaw uczniów, funkcjonowania i aktywności w czasie lekcji (zajęć) poszczególnych uczniów, z uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów szczególnie uzdolnionych, działań podejmowanych przez opiekuna praktyk na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa i zachowania dyscypliny, organizacji przestrzeni w klasie, sposobu jej zagospodarowania (ustawienie mebli, wyposażenie, dekoracje),
- współdziałanie z opiekunem praktyk w: planowaniu i przeprowadzaniu lekcji (zajęć), organizowaniu pracy w grupach, przygotowywaniu pomocy dydaktycznych, wykorzystywaniu środków multimedialnych i technologii informacyjnej w pracy dydaktycznej, kontrolowaniu i ocenianiu uczniów, podejmowaniu działań na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów szczególnie uzdolnionych, organi-

- zowaniu przestrzeni klasy, podejmowaniu działań w zakresie projektowania i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
- pełnienie roli nauczyciela, w szczególności: planowanie lekcji (zajęć), formułowanie celów, dobór metod i form pracy oraz środków dydaktycznych, dostosowywanie metod i form pracy do realizowanych treści, etapu edukacyjnego oraz dynamiki grupy uczniowskiej, organizację i prowadzenie lekcji (zajęć) na podstawie samodzielnie opracowywanych scenariuszy, wykorzystywanie w toku lekcji (zajęć) środków multimedialnych i technologii informacyjnej, dostosowywanie sposobu komunikacji w toku lekcji (zajęć) do poziomu rozwoju uczniów, animowanie aktywności poznawczej i współdziałania uczniów, rozwijanie umiejętności samodzielnego zdobywania wiedzy z wykorzystaniem technologii informacyjnej, organizację pracy uczniów w grupach zadaniowych, dostosowywanie podejmowanych działań do możliwości i ograniczeń uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, diagnozowanie poziomu wiedzy i umiejętności uczniów, podejmowanie indywidualnej pracy dydaktycznej z uczniami (w tym uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi), podejmowanie działań wychowawczych w toku pracy dydaktycznej, w miarę pojawiających się problemów, w sytuacjach: zagrożenia bezpieczeństwa, naruszania praw innych, nieprzestrzegania ustalonych zasad, podejmowanie współpracy z innymi nauczycielami, wychowawcą klasy, pedagogiem szkolnym, psychologiem szkolnym oraz specjalistami pracującymi z uczniami,
  - analizę i interpretację zaobserwowanych albo doświadczanych sytuacji i zdarzeń pedagogicznych, w tym: prowadzenie dokumentacji praktyki, konfrontowanie wiedzy teoretycznej z praktyką, ocenę własnego funkcjonowania w toku wypełniania roli nauczyciela (dostrzeganie swoich mocnych i słabych stron), ocenę przebiegu prowadzonych lekcji (zajęć) oraz realizacji zamierzonych celów, konsultacje z opiekunem praktyk w celu omawiania obserwowanych i prowadzonych lekcji (zajęć), omawianie zgromadzonych doświadczeń w grupie studentów (słuchaczy).

Zgodnie z rozporządzeniem na tę część praktyk przeznaczają się minimum 120 godzin.

Moduł 4: Przygotowanie do nauczania kolejnego przedmiotu (prowadzenia zajęć). Celem praktyki, w tym przypadku, jest gromadzenie doświadczeń związanych z pracą dydaktyczno-wychowawczą nauczyciela i konfrontowanie nabytej wiedzy z zakresu dydaktyki (metodyki nauczania) przedmiotu (rodzaju zajęć) z rzeczywistością pedagogiczną w działaniu praktycznym. Praktyka odbywa się równoległe z realizacją komponentu z tego modułu. W zależności od etapu edukacyjnego, którego dotyczy kształcenie, praktyka odbywa się w szkole lub placówce realizującej kształcenie na danym etapie edukacyjnym lub etapach edukacyjnych. W przypadku uzyskiwania kwalifikacji nauczania kolejnego przedmiotu na realizację praktyk przeznaczają się minimum 60 godzin.

Moduł 5: Przygotowanie w zakresie pedagogiki specjalnej. Celem praktyki jest gromadzenie doświadczeń związanych z pracą opiekuńczo-wychowawczą, dydaktyczną i terapeutyczną z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością oraz niedostosowaniem społecznym oraz konfrontowanie nabywanej wiedzy psychologiczno-pedagogicznej z rzeczywi-

stością pedagogiczną w działaniu praktycznym. Praktyka odbywa się równolegle z realizacją komponentu z tego modułu. W zależności od wybranej specjalności praktyka odbywa się w przedszkolu, szkole lub oddziale specjalnym, lub integracyjnym (pod kierunkiem pedagoga lub psychologa szkolnego, nauczyciela wychowawcy klasy, nauczyciela wychowawcy świetlicy szkolnej) albo w placówce opiekuńczej, wychowawczej lub terapeutycznej realizującej działania na rzecz dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością lub niedostosowanych społecznie. Zgodnie z rozporządzeniem na praktyki przeznaczają się minimum 120 godzin.

Przykład organizacji praktyk

Na podstawie rozporządzenia w sprawie standardów kształcenia nauczycieli studentowi (słuchaczowi) w trakcie praktyk zapewnia się następujące formy aktywności: wizyty w przedszkolach, szkołach i placówkach, obserwowanie zajęć, asystowanie nauczycielowi prowadzącemu zajęcia, samodzielne prowadzenie zajęć, planowanie i omawianie zajęć prowadzonych przez siebie i innych (nauczycieli, studentów, słuchaczy).

Uczelnie opracowują zasady odbywania praktyk, przygotowują studentów (słuchaczy) do odbycia praktyk, zapewniają możliwość omówienia praktyk w trakcie zajęć na uczelni, utrzymują systematyczny kontakt z przedszkolami, szkołami i placówkami, w których studenci (słuchacze) odbywają praktyki.

Uczelnie mają obowiązek zapewnić studentom (słuchaczom) w trakcie praktyk: warunki umożliwiające zarówno uzyskanie przygotowania praktycznego w zakresie realizacji zadań wychowawczych i opiekuńczych, jak i poznanie różnych klas i zespołów uczniowskich oraz zdobycie odpowiedniego doświadczenia pedagogicznego w zakresie organizacji pracy przedszkola, szkoły lub placówki, planowania, realizowania i oceniania wyników procesu kształcenia; dostęp do pracowni specjalistycznych, sprzętu i pomocy dydaktycznych; opiekę i nadzór opiekuna praktyk; warunki umożliwiające samodzielne opracowanie konspektów lekcji lub scenariuszy zajęć na podstawie informacji i wskazówek przekazanych przez opiekuna praktyk; warunki do prowadzenia lekcji (zajęć) z zastosowaniem technologii informacyjnej, w szczególności z wykorzystaniem treści i zasobów edukacyjnych znajdujących się na portalach internetowych. Praktyki odbywają się w przeważającej części równolegle z realizacją zajęć na uczelni.

W Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej studenci pedagogiki odbywają praktyki pedagogiczne na studiach pierwszego stopnia w drugim, czwartym i piątym semestrze. Dla profilu praktycznego praktyki każda z nich liczy 160 godzin, co daje łącznie 480 godzin w toku studiów. Studia drugiego stopnia są studiami o profilu ogólnoakademickim i wynoszą 80 godzin. Realizowane są w semestrze drugim i trzecim w wymiarze 40 godzin. Studenci kształcą się w trzech specjalnościach: zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne, resocjalizacja oraz prewencja i interwencja w sytuacjach kry-

zysowych. Studenci zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego odbywają praktyki w klasach I–III szkół podstawowych oraz w przedszkolach.

Praktykę zawodową na specjalności resocjalizacja studenci mogą realizować w jednej z następujących placówek: młodzieżowe ośrodki socjoterapii, młodzieżowe ośrodki wychowawcze, policyjne izby dziecka, schroniska dla nieletnich, pogotowia opiekuńcze, areszty śledcze, sądy (kuratorzy sądowi), zakłady karne, zakłady poprawcze, areszty śledcze, placówki opiekuńczo-wychowawcze typu interwencyjnego, świetlice terapeutyczne i socjoterapeutyczne, ośrodki dla osób uzależnionych, ośrodki dla osób dotkniętych przemocą, ośrodki dla osób opuszczających zakłady karne.

Praktyka pedagogiczna na specjalności prewencja i interwencja w sytuacji kryzysowej realizowana jest w następujących miejscach, do wyboru: instytucje organów ścigania i resortu wymiaru sprawiedliwości (zakłady karne, areszty śledcze, policja), sądy (w zespole kuratorskim), ośrodki interwencji kryzysowej, straży miejskiej oraz organizacje pozarządowe mające w swoich celach statutowych przeciwdziałanie patologiom społecznym (fundacje i stowarzyszenia).

W przypadku zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego pierwsza praktyka jest praktyką asystencką, realizowaną w wymiarze 80 godzin w przedszkolu i 80 godzin w klasach I–III szkoły podstawowej. Celem praktyki asystenckiej jest gromadzenie doświadczeń związanych z pracą opiekuńczo-wychowawczą z dziećmi i uczniami, zarządzaniem grupą i diagnozowaniem indywidualnych potrzeb dzieci i uczniów oraz konfrontowanie nabytej wiedzy psychologiczno-pedagogicznej z rzeczywistością pedagogiczną w działaniu praktycznym.

W semestrze letnim roku akademickiego 2016/2017 w analizowanej uczelni praktyką objętych było łącznie 319 studentów. Zaliczenie uzyskało 200 studentów, z czego 26 na podstawie zatrudnienia.

W semestrze zimowym roku akademickiego 2017/2018, zgodnie z planem studiów, praktyką objętych było 148 studentów. Dodatkowo zgłosiło się 23 studentów, którzy realizowali zaległe praktyki. Łącznie realizowało je 171 studentów pedagogiki. Zaliczenie uzyskało 112 studentów, z czego 26 na podstawie zatrudnienia i 1 na podstawie wolontariatu.

W semestrze letnim roku akademickiego 2017/2018, zgodnie z planem studiów, praktyki powinno odbywać 167 studentów. Do końca kwietnia 2018 roku 40 osób nie podjęło praktyk.

Na podstawie analizy sprawozdań studentów oraz kart zaliczeniowych można wysnuć następujące wnioski:

1. Studenci w większości doceniają rolę praktyk studenckich.
2. Początkowo udają się na praktyki najbliżej miejsca zamieszkania, aby w kolejnych semestrach wybrać placówki oświatowe, o których słyszeli, że pracują w nich dobrzy nauczyciele, od których można się wiele nauczyć.
3. W większości przypadków praktyki oceniane są przez szkolnych opiekunów bardzo wysoko, chociaż incydentalnie zdarzają się również niskie oceny.

4. Pracodawcy chcieliby, aby studenci byli dobrze przygotowani do wykonywania zawodu nauczyciela.
5. Nieuzyskanie zaliczenia wyniku z faktu, że studenci odkładają praktyki na później. Przyznają też, że nie lubią uzupełniania dokumentacji praktyk i z powodu nieuzupełnionego dzienniczka nie oddają na czas dokumentów.

Kształcenie nauczycieli – spostrzeżenia i postulaty

W ostatnim dniu marca 2017 roku ukazała się informacja o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli *Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela*, z której wynika, że z kształceniem przyszłych nauczycieli nie jest najlepiej, gdyż na kierunki nauczycielskie przyjmowanych jest coraz więcej najsłabszych maturzystów, a programy kształcenia przyszłych wychowawców młodzieży od lat są nieaktualizowane (NIK, 2017, s. 23).

Najwyższa Izba Kontroli zwróciła uwagę na brak mechanizmów i narzędzi służących selekcji kandydatów do zawodu nauczyciela: brak kryteriów rekrutacyjnych na studia wyższe, niemonitorowanie przydatności kandydatów do zawodu w trakcie kształcenia oraz procedurę awansu zawodowego niespełniającą roli przesiewowej. Zdaniem kontrolerów NIK rodzi to ryzyko niewystarczającej jakości kształcenia oraz ponoszenia przez instytucje publiczne znacznych kosztów związanych z kształceniem nadmiernej, nieproporcjonalnej do potrzeb liczby pedagogów, bez możliwości ich zatrudnienia w szkołach i placówkach oświatowych (NIK, 2017, s. 13).

Najwyższa Izba Kontroli wskazała, że coraz wyraźniejsza staje się selekcja negatywna do zawodu nauczyciela. Ponad 9% ogółu osób przyjętych na kierunki ze specjalnościami nauczycielskimi (w okresie objętym kontrolą – lata akademickie 2012/2013–2015/2016) to absolwenci szkół ponadgimnazjalnych, którzy na egzaminie maturalnym uzyskiwali najniższe wyniki, tj. od 30 do 49 punktów (Uniwersytet Wrocławski na kierunki związane z zawodem nauczyciela przyjął 28% osób z takim wynikiem; NIK, 2017, s. 9).

Sukcesywnie rośnie też liczba osób, które nie obroniły w terminie prac dyplomowych i magisterskich na studiach stacjonarnych (37% w roku akademickim 2012/2013 do 47% w roku 2014/2015) i niestacjonarnych (47% w roku akademickim 2012/2013 do 56% w roku 2014/2015). Tylko nieco ponad jedna trzecia studentów kończących studia pierwszego i drugiego stopnia w roku akademickim 2015/2016 stwierdziła, że czuje się przygotowana do wykonywania zawodu nauczyciela. W ich opinii w procesie kształcenia kandydatów na nauczycieli potrzebne są zmiany dotyczące przede wszystkim: rozszerzenia wymiaru zajęć praktycznych kosztem zajęć teoretycznych (31,5%), ukierunkowania programów studiów na uzyskiwanie praktycznych kompetencji (28%) oraz poprawy przygotowania psychologiczno-pedagogicznego do pracy w szkole (14%; NIK, 2017, s. 34). Studenci akcentowali również potrzebę wsparcia przez praktyków zarówno w szkole, jak i podczas zajęć na uczelni.

W związku z ustaleniami kontroli NIK wniosła do ministra nauki i szkolnictwa wyższego o:

- przeprowadzenie, wspólnie z ministrem edukacji narodowej, całościowej oceny systemu kształcenia kadry nauczycielskiej,
- dokonanie zmiany w rozporządzeniu w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela w zakresie zwiększenia wymiaru godzin zajęć praktycznych na studiach pierwszego stopnia,
- doprowadzenie do poszerzenia bazy danych gromadzonych w Zintegrowanym Systemie Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym (POL-on) w taki sposób, aby można było monitorować: liczbę uczelni publicznych i niepublicznych prowadzących kierunki oraz specjalności nauczycielskie, liczbę studentów na tych kierunkach (specjalnościach), liczbę osób, które uzyskują corocznie kwalifikacje do wykonywania zawodu nauczyciela, w tym w trybie studiów podyplomowych oraz pedagogicznego studium wydziałowego / międzywydziałowego (NIK, 2017, s. 19).

W okresie od końca kwietnia do końca maja 2017 roku, z inicjatywy ruchu społecznego Obywatele dla Edukacji i przy współpracy Fundacji EduTank, pięć polskich uczelni wyższych: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Instytut Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, Wydział Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Wydział Nauk Społecznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego i Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego zorganizowało debaty poświęcone zagadnieniu kształcenia nauczycieli. W ich wyniku wysunięto 33 postulaty dotyczące tego zagadnienia (Raport, 2017, s. 68–73). Wśród nich znalazły się między innymi następujące kwestie:

- ujednoczenie systemu aktów prawnych (na poziomie ustaw i rozporządzeń) regulujących wymogi kwalifikacji nauczycielskich i standardy kształcenia nauczycieli w celu zwiększenia spójności w tym obszarze (Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej),
- utworzenie zespołu składającego się z przedstawicieli środowiska akademickiego w zakresie kształcenia nauczycieli i ekspertów edukacyjnych (również nauczycieli praktyków, dyrektorów szkół i pracowników ośrodków doskonalenia nauczycieli) dla zbadania możliwości zmian w modelu kształcenia nauczycieli:
  - a) zlikwidowanie specjalizacji nauczycielskich na wydziałach ogólnych na rzecz kształcenia wszystkich nauczycieli na wydziałach pedagogicznych oferujących zajęcia przedmiotowe,
  - b) wprowadzenie trybu studiów pięcioletnich lub obligatoryjnych w modelu trzy + dwa z zasadą kontynuacji dla wszystkich kandydatów na nauczycieli;
- zwiększenie liczby zajęć prowadzonych w formie pracy zespołowej i analizujących metody pracy zespołowej, by przyszły nauczyciel potrafił efektywnie wdrażać pracę zespołową na swoich lekcjach,

- stworzenie możliwości zatrudniania nauczycieli czynnych zawodowo do prowadzenia zajęć na uczelni – „wykładowcy zewnętrzni”,
- wprowadzenie (w trakcie prac nad programem kształcenia) form mających na celu modyfikację obszaru przygotowywania przyszłych nauczycieli do kontaktów z rodzicami, aby umieli stawiać się w roli partnera dialogu, osoby również otwartej na uczenie się, na pozyskiwanie nowych doświadczeń,
- zwiększenie zakresu edukacji psychologicznej na studiach pedagogicznych i specjalizacji nauczycielskiej – w szczególności lepsze przygotowanie do wspierania dzieci z deficytami,
- wdrożenie na wszystkich studiach pedagogicznych i specjalizacjach nauczycielskich systemu tutoringów,
- stworzenie przez uczelnie, we współpracy z lokalnymi ośrodkami doskonalenia nauczycieli, przy wsparciu samorządu, banku nauczycieli mistrzów w zawodzie, którzy zechcieliby zostać mentorami, i banku placówek edukacyjnych otwartych na studentów, odbywających w nich nie tylko praktyki, lecz także przychodzących na obserwacje,
- zwiększenie wymiaru praktyk w całym przebiegu studiów,
- opracowanie mierzalnych wskaźników predykcji, które mogłyby służyć selekcji do zawodu,
- przywrócenie egzaminu praktycznego na zakończenie kształcenia,
- wprowadzenie państwowego egzaminu dopuszczającego do zawodu.

Jak stwierdzili uczestnicy debat, jeżeli troszczymy się o poziom kształcenia nauczycieli, musimy pamiętać, że im wyższe kryteria będą spełniać kandydaci na uczelnie przygotowujące nauczycieli i im bardziej pozytywne będą motywacje wyboru tego zawodu, tym lepszy będzie rezultat końcowy programu kształcenia (Raport, 2017, s. 65).

Podsumowanie

Przedstawiona analiza wskazuje, że mimo iż nauczyciel przyjmowany jest do pracy na podstawie kwalifikacji, to wszyscy zainteresowani są jego kompetencjami. Zarówno uczelnie kształcące przyszłych adeptów zawodu nauczycielskiego, jak i pracodawcy widzą potrzebę położenia nacisku na umiejętności praktyczne. Wiedza merytoryczna jest czymś, w co wyposażeni są wszyscy absolwenci uczelni wyższej, obecnie zaś oczekuje się od nich umiejętności praktycznych uzyskanych po zrealizowaniu praktyk pedagogicznych w zwiększonym wymiarze u dobrych mentorów. Widoczna jest potrzeba powrotu do szkół ćwiczeń (bank szkół i nauczycieli liderów). Uznaje się bowiem wyższość praktyków nad teoretykami, proponując, aby to oni poprowadzili część zajęć. Autorzy artykułu dostrzegają niedoskonałości w obecnym systemie awansu zawodowego nauczyciela oraz doskonaleniu zawodowym, na które przeznaczany jest 1% odpisu od wynagrodzeń. Należy zatem położyć nacisk na jakość kształcenia i wyposażanie przyszłych oraz obecnych nauczycieli

w praktyczne umiejętności, które są im niezbędne w codziennej pracy. Pozwoli to kreować szkolną rzeczywistość w duchu zaproponowanym przez papieża Franciszka (2014, s. 44), który w przemówieniu do uczniów i rodziców szkół włoskich powiedział, że „misją szkoły jest kształtowanie poczucia prawdy, poczucia dobra i poczucia piękna”.

Bibliografia

- Dudzikowa, M. (1994). Kompetencje autokreacyjne – czy i jak są do nabycia w toku studiów pedagogicznych? W: H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki* (s. 109–212). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego.
- Franciszek (2014). Dlaczego mam kochać szkołę? Przemówienie podczas spotkania z uczniami i nauczycielami szkół włoskich. *L'Osservatore Romano* (wyd. polskie), 35 (6), 43–45.
- Deon (2018). *Papież Franciszek do dzieci: zapamiętajcie swoich nauczycieli i szkoły*. Pobrane z: <https://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/aktualnosci-papieskie/art,7148,papiez-franciszek-do-dzieci-zapamietajcie-swoich-nauczycieli-i-szkoly.html> (21.06.2018).
- Komar, W. (1989). Wyzwolenie wychowania – droga do pedagogiki humanistycznej. *Ruch Pedagogiczny*, 5–6, 22–38.
- Marzec, B. (2017). Rozwój zawodowy nauczycieli w Polsce w praktyce. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 16 (1), 134–140.
- NIK (2017). *Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela*. Pobrane z: <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/16/021/> (21.06.2018).
- Nowak-Dziemianowicz, M. (2001). *Oblicza nauczyciela, oblicza szkoły*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Okoń, W. (1992). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pienkiewicz, M., Jakubowicz-Bryx, A. (2004). Kompetencje dydaktyczne nauczycieli wczesnej edukacji. W: A. Jakubowicz-Bryx (red.), *Edukacja wczesnoszkolna i przedszkolna w warunkach przemian początku XXI wieku* (s. 25–34). Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Raport (2017). Raport zbiorczy z przebiegu debat „gwiazdzistych” – „Jak kształcić nauczycieli XXI wieku”. Pobrane z: <http://obywatelelaedukacji.org/wp-content/uploads/2017/07/Jak-ksztac%C5%82ci%C4%87-nauczycieli-Raport-zbiorczy-1.pdf> (6.08.2017).
- Rozporządzenie (2003). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 23 września 2003 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli. Dz.U. 2003, nr 170, poz. 1655.
- Rozporządzenie (2004). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie standardów kształcenia nauczycieli. Dz.U. 2004, nr 207, poz. 2110.
- Rozporządzenie (2012). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Dz.U. z 2012 r., poz. 131.
- Rozporządzenie (2017). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli. Dz.U. 2017, poz. 1575.
- Szempruch, J. (2001). *Nauczyciel w zmieniającej się szkole. Funkcjonowanie i rozwój zawodowy*. Rzeszów: Wydawnictwo Oświatowe FOSZE.
- Ustawa (1982). Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela. Dz.U. 2018, poz. 967.

Streszczenie

Nauczyciel, który z pasją podejmuje zadania dydaktyczne, opiekuńcze i wychowawcze, może się stać dla wychowanka autorytetem, na którym będzie budował dojrzałe wybory i podejmował słuszne decyzje. Na przygotowanie takich nauczycieli ogromny wpływ mają odbywane w czasie studiów praktyki pedagogiczne. Artykuł stanowi przegląd przepisów prawa dotyczących standardów kształcenia nauczycieli, w tym rozporządzeń w sprawie wymaganych od nich kwalifikacji. Autorzy podejmują również problematykę kompetencji, które powinien mieć adept zawodu nauczycielskiego, by sprostać wymaganiom pracodawcy. Bez wątplenia ogromne znaczenie w toku studiów odgrywają praktyki studenckie. Pełniąc funkcję pełnomocnika rektorów ds. praktyk studenckich, autorzy bezpośrednio stykają się zarówno ze studentami, którzy dzielą się swoimi spostrzeżeniami, jak i pracodawcami – dyrektorami szkół oraz nauczycielami, którzy wypowiadają się na temat przygotowania studentów do wykonywania zawodu. Wszystkie te czynniki stały się przyczynkiem do napisania niniejszego artykułu.

Słowa kluczowe: kształcenie nauczycieli, kwalifikacje, praktyki pedagogiczne, przygotowanie pedagogiczne

THE ROLE OF STUDENTS' APPRENTICESHIP IN TEACHERS' EDUCATION

Summary

The teacher who passionately undertakes didactical, caring tasks, may become an authority for their student, who will be a base of building mature choices and make correct choices. Such preparation is highly influenced by students' apprenticeship trainings. The article is a review of the legal regulations concerning the standards of educating teachers, in this regulation, as far as the qualifications required from teachers are concerned. The authors also point out the problem of competences which should be in possession of an entrant of a teacher's profession to meet the employer's requirements. Undoubtedly, the apprenticeship trainings play an important part during academic studies. Acting as authorized representatives of rectors for students' apprenticeship, the authors of the article meet both students, who share their experiences, and employers – headmasters and teachers, who express their opinion on students' preparation to fulfill a teacher profession. All these factors have become a reason for writing this article.

Keywords: teachers' education, qualifications, pedagogic practices, pedagogic background